

i09 Společné elementy indické tradice

V debatách o teistických náboženstvích jsme viděli, že na sebe historicky a tedy v té či oné míře i myšlenkově navazují, křesťanství vyrůstá ze židovství, později islám z židovství i křesťanství.

Podobně tomu je i u neteistických náboženství, kde je nutno rozlišit společné elementy jednak indické, jednak čínské tradice. Zde se věnujeme elementům společné tradice náboženství, jež se zrodila v Indii. Týkají se nejen hinduistických náboženství, jako *višnuismus* nebo *šivaismus*, ale i proudů, které se od něj vědomě a výrazně distancovaly, například *buddhismus* a *džinismus*. Je třeba upozornit, že tyto elementy se vzájemně neruší, ale nové se připojují ke starším!

Informace o hinduismu včetně elementů starší tradice jsme získávali zejména ze dvou pramenů: (1) *Küng Hans + Heinrich von Stietencron: Křesťanství a hinduismus na cestě k dialogu*, Vyšehrad 1997, (2) *Zbavitel Dušan: Hinduismus a jeho cesty dokonalosti*, Dharma Gaia, 1993.

Když před čtyřmi tisíciletími přitáhli do Indie předkové dnešních severoindických národů (nazývali sami sebe Ári, tj. Urozenými, Vznesenými) přinesli si s sebou víru v přírodní božstva a jejich kněží ji v průběhu dalších století přetvořili v náboženský systém, který nazýváme védským. Jeho základem byla totiž *véda* (etymologií i významem odpovídající našemu slovu „věda“), tj. znalost způsobů, jak uctívat bohy a jak je přimět k tomu, aby člověku nejen neškodili, ale dávali mu všechno co potřebuje k životu a blahobytu. Za nejúčinnější z těchto způsobů byla považována zápalná oběť, provedená přesně propracovanou a do nejmenších detailů dodržovanou formou, k níž patřily veršované hymny, prosby a modlitby; věřilo se, že ty dali

védským mudrcům = *rišijům* sami bohové. Je to krásný příklad magické etapy myšlení.

Výhradními uchovateli těchto původně nepsaných textů a jedinými oprávněnými prováděči obětí byli příslušníci kněžského stavu = *brahmáni*. Oběť byla prohlášena za základní kosmický tvůrčí princip a v lidském prostředí za jediný čin = *karman* hodný tohoto označení, a tak se přinášení obětí bohům stalo nejvyšší cestou nazývanou *karmamárğa* = cesta činu. Je to první ze tří cest v hinduismu.

Už ve védských sbírkách se ozvaly pochybnosti, zda to je ta pravá cesta a později přišla další řada védských komentářů, tzv. *Upanišady*. Často jsou označovány slovem *védánta* = konec véd. Především proto, že je završují novým učením, které svou myšlenkovou úrovní, významem i důsledky pro další vývoj indického duchovního života daleko předčilo výtvořů předchozích etap.

Upanišady bývají často označovány za reakci na přehnaný a s postupem času stále mechaničtější ritualismus brahmánismu. Pravděpodobně jí také byly, ale zároveň a především jsou výrazem dozrávání lidského ducha.

Poselstvím starších Upanišad, tj. rané náboženské filozofie z let asi 850-500 před n.l., jsou pojmy brahma a átman, sansára tj. převtělování čili koloběh životů, karmanová teorie.

Jedinou věčnou a neproměnnou realitou tohoto vesmíru, ve kterém se všechno ostatní neustále mění a vyvíjí, vzniká a zaniká, je Nejvyšší duch. Upanišady ho nejraději označují zájmenem středního rodu *tad* = to, nebo slovem *brama*, rovněž středního rodu, aby tu nezazněl ani náznak nějakého boha nebo bohyně z védského panteonu.

Toto brahma se naprosto vymyká našemu rozumovému chápání a představám, zprostředkovaným našimi smysly, a proto je zcela zbytečné pokoušet se je nějak definovat nebo

popsat, nejlépe je vyjadřují záporny, nebo paradoxy. Je původně zcela oproštěno od antropomorfních představ, bez přívlastků, bez podoby. Později se ovšem jisté přívlastky objevují: Je absolutním bytím = *sat*, absolutním vědomím = *čit* a absolutní radostí = *ánanda*. Je nejen původcem a tvůrcem všeho - světa i jeho řádu - ale také tím, co vším prostupuje.

Prostupuje také všemi živými tvory jako jejich nejvlastnější „já“, jako *átman*, tj. jejich duše. A protože tento átman je totožný s brahma, je stejně jako ono našim smyslem nedostupný a jimi nevnímatelný. Není výtvořem Nejvyššího ducha, nýbrž jím samým. Ztotožnění átman s brahma, jinak řečeno lidské duše s Bohem, vyjádřené slavnou upanišadovou větou „To jsi ty“, je podle básníka **Rabindranátha Thákura** „hledáním božského v člověku“ - a nejen v člověku.

Považujeme-li za své nejvlastnější a skutečné „já“ to, co známe jako své duševní ustrojení - své myšlení, smyslové vnímání a cítění - dopouštíme se omylu, který je plodem naší nevědomosti = *avidjá*. Skutečným „já“ lidského jedince je jedině jeho átman, který je zcela jiného složení než všechno ostatní v lidském těle.

Pro vztah brama a átman je výmluvná metafora dešťového mraku a z něho vypadlé krůpěje, která žije na zemi vlastní život a jako vodní pára se může vrátit zpět do mraku. Pokud átman nerealizuje tuto možnost návratu, je odsouzen k tomu, aby po smrti hmotného těla pokračoval v pozemské pouti v dalších tělech ve stále nových reinkarnacích, neboť jako součást brahma je nesmrtelný, nemůže podlehnout zániku spolu s tělem. Prochází koloběhem životů = *sansára* tak dlouho, dokud se vlastním úsilím člověka z něho nevymaní.

Je to stará indická nauka, která se stala dogmatem, ústředním bodem celé metafyziky. V nejstarší vrstvě náboženské

literatury, tj. ve Védách to ještě není jednoznačné, ale v Upanišadách kolem 800 před Kr. je toto učení zřetelné.

Slovo *karma* či *karman* je odvozeno od slovesného kořene „dělat, jednat“ a označuje zcela všeobecně to, co je následkem konání, zahrnuje všechno, co člověk dělá, všechny jeho skutky a konání včetně myšlenek a řeči. Kvalita jejich souhrnu v okamžiku fyzické smrti člověka je rozhodující pro to, v jaké podobě se znovu narodí, do jakého tvora se přestěhuje jeho átman. Karma určuje nejen psychické a fyzické vlastnosti jednotlivých bytostí, ale i volbu podmínek prostředí, ve kterém se po novém zrození ocitnou. Tak jsou vysvětleny všechny individuální a sociální rozdíly - člověk sám si je zasloužil či zavinil v předchozím životě.

Ať už obtížena dobrým či špatným karmanem, zůstává zatím duše v obou případech připoutána ke koloběhu zrození. Ovšem každé bytosti bez výjimky je také jednoho dne předurčeno vysvobození. Kdo však nechce čekat na vzdálený večer brahmova dne a ještě vzdálenější konec brahmova života, může se pokusit o definitivní vystoupení z cyklu vznikání a zanikání už zde a nyní. K tomu je třeba nehromadit už vůbec žádnou karmu a zničit existující.

Jak ale může člověk dosáhnout vysvobození své duše z koloběhu sansáry? Jednoznačná odpověď Upanišad říká, že poznáním své bytostné jednoty a totožnosti s brahma = *džňána*. Stará cesta obětnického činu (karmamárğa) védských sbírek je doplněna nově objevenou cestou poznání nejvyšší pravdy = *džňánamárğa*. Doplněna, nikoli nahrazena, protože cesta obětí a spravedlivého jednání je i nadále uznávána jako cesta k zajištění pozemského blahobytu a lepšího příštího znovuzrození - nikoli ovšem jako cesta k vysvobození ze sansáry.

Džňána není poznání, kterým se seznamujeme s věcmi tohoto světa, rozumové či logické poznání. Naše smysly a rozum, které jsou složkami našeho fyzického bytí, nemohou dosáhnout mimo rámec svého vlastního, tedy smyslového a rozumového světa. Za jeho hranice může proniknout meditativní cestou jedině intuitivní a mimosmyslové poznání. Toho je člověk schopen až po přípravě pod vedením duchovního učitele = *guru*. Cesta nanejvýš vytríbených metod a postupů se nazývá *jóga* a má mnoho škol. Je to cesta náročná, trvající léta, často spojená s *askezí*. Cílem je dosáhnout osvícení = *samádhi*, kdy jógin pozná své „pravé já“ tedy „átmana“ a tím zažije svoji jednotu s brahmou. Jinými slovy navodí si mystický stav, získá zkušenost všejednoty. Charakteristika hinduismu jako mystického náboženství je dána právě touto druhou cestou.

Na tento obecný základ navazuje náš výklad o hinduismu a o buddhismu.

